

Jovan Čekić

Horizont mnoštva

M Mediteran

M Mediteran – čiji sam naziv, izveden iz latinskog (*medius + terra*) 'usred zemlje', 'okruženo zemljom' – govori o jednom moru koje razdvaja i spaja. Tu nastaje pluralni univerzum koji ne briše razlike već omogućava koegzistenciju višestrukosti, izmičući svakom fundamentalizmu. Mediteran je za francuskog historičara Fernana Brodela (Fernand Braudel 1902–1985), bio hiljadu stvari u isti mah, ne jedan pejzaž već bezbroj pejzaža, ne jedno more već sled mora, ne jedna civilizacija već civilizacije koje se slažu jedna na drugu. Upravo iz tog prostora razlike, iz nesvodivog pluralizma, narodâ, jezika, kulturâ, rođena je Evropa. Kao multiverzum, gotovo neprekidno na ivici haosa, Mediteran je koevka Evrope i zapadne civilizacije. Ne postoji jedinstvena mediteranska kultura jer je Mediteran polihromna i poliformna celina, koja je oduvek izmicala bilo kakvom svođenju na jedno, *reductio ad unum*.

Na Mediteransko – ili Sredozemno – more, smešteno između Evrope, Azije (Bliskog istoka) i Afrike – izlaze različite kulture i narodi i dele taj prostor koji ih ujedinjuje i razdvaja. To more je centar svetske istorije sa Grčkom, svetlom tačkom u istoriji, zatim je tu Jerusalim centar judaizma i hrišćanstva, jugoistočno se nalaze Meka i Medina postojbina muslimanske vere, na zapadu Delfi i Atina, zapadnije Rim, na Sredozemnom moru su i Aleksandrija i Kartagina. Kao srce starog veka Sredozemno more je za Hegela, početak i kraj svetske istorije, njen i uspon i pad!

M Mediteran, koji upućuje na unutrašnji identitet sveta i haosa, haosmos, da upotrebimo Delezov termin pozajmljen od Džojisa (Deleuze/Joyce), neprekidno je mešanje, stvaranje mnoštva koje u različitim epohama zadobija drugačije obrise. Upravo stoga što nije monolitni identitet već predstavlja multiverzum, Mediteran, kako ističe Franko Kasano (Franco Cassano), priprema um za kompleksnost sveta, hibridnost, ukrštanje, identitet koji ne teži čistoći i čišćenju, već je odavno ovladao tim neuhvatljivim mešavinama. Iskustvo mediteranskog multiverzuma svakako može postati obrazac nove globalne konfiguracije sveta, ali, isto tako, matrica za sve buduće mešavine heterogenih entiteta.

Utoliko ne treba da čudi što se horizont Mediterana u „La divina proportione“ izdvaja od ostalih; što nema jasne linije koja spaja more i nebo već postoji neka izmaglica, nešto što ovaj spoj čini zamućenim, neodređenim, neuhvatljivim, bez oštrih obrisa. Najzad, samo se na toj slici mogu videti oblaci (ono figurativno u šta je moguće upisati najrazličitije figure) dok se svi ostali horizonti približavaju apstrakciji koja seže u nedogled, gde se more i nebo prelamaju jedno u drugom. Tako mediteranski horizont upućuje na zonu koja često ostaje neuhvatljiva, zonu neodređenosti koja se svakog trenutka može urušiti u haosmos – ono iz čega izlazi kosmos. Ne postoji jedna dominantna nit koja povezuje sve u neku uređenu hijerarhijsku strukturu, već multiverzum najrazličitijih sklopova koji nastaju na obodima civilizacija i kontinenata. To je horizont mnoštva koji je istovremeno i zatvoren i otvoren, koji upućuje na nužnost unutrašnjih granica kao uslov opstanka, ali i na neophodnost prevazilaženja svakog zatvaranja, na otvorenost prema nepoznatom i još neistraženom.

Instalacija

Instalacija Marije Dragojlović „La divina proportione“ sastoji se od jednog crteža i sedam slika. Svedena, gotovo minimalna instalacija, emfatički ponavlja jednu situaciju u kojoj se posmatrač suočava sa različitim horizontima. Ovi horizonti nastaju iz spoja sedam mora (Crno, Crveno, Mramorno, Mrtvo, Sargaško, Severno i Sredozemno) sa nebom koje zadobija drugačije karakteristike u zavisnosti od mora sa kojim se graniči. Horizont je „matematički“ određen jer u njegovoj osnovi leži zlatni presek, gde crtež Fibonačijeve (Fibonacci) „zlatne spirale“ određuje mesto na kojem se u svakoj od slika upisuje horizont. „Božanska proporcija“, prožima čitavo ustrojstvo sveta stvarajući uslov za jedan multiverzum čije smo prve obrise mogli videti na Mediteranu kroz preplitanje različitih civilizacija. Ali i drugi horizonti, za nekoga hladni i nepristupačni, imaju svoje multiverzume i skrivena mnoštva, tada je neophodno, poput Bunjuela (Buñuel), istinski voleti hladnoću, Sever i kiše, da bi oni postali vidljivi i saopštivi. Sa preciznim ponavljanjem horizonta, ova instalacija kao da opominje da je u dobu antropocena, možda više nego ikada u dosadašnjoj istoriji, neophodno da čovečanstvo preispita vlastite horizonte. Sa antropocenom čovek postaje geološka sila čija nekontrolisana aktivnost, što je osnovni obrazac preduzetničkog kapitalizma i ideologije nesputanog rasta, može da naruši

funkcionisanje kompleksnog sistema zemlje.

Horizont

Mada se etimologija pojma horizont vezuje uz „postavljanje granice, ograničavanje, razgraničavanje“, pa se utoliko metafora horizonta najčešće koristi kao refleksija o ljudskim granicama; moći, znanja, razumevanja, očekivanja i sl., pojam horizonta, sistemski zadobija dvostruku ulogu. To je koncept koji podrazumeva dvostrukost; otvaranja i ograničavanja, unutrašnjeg i spoljašnjeg, uključivanja i isključivanja, imanencije i transcendencije, određenosti i neodređenosti, prisnog i tuđeg, preglednosti i nepreglednosti, dovršenosti i nedovršenosti, kontinuiteta i diskontinuiteta i sl. Zato se metafora horizonta koristi kako bi se predstavila otvorenost ili zatvorenost perspektiva. Ova metafora pretpostavlja apsolutni horizont, koji nas prisiljava da razmišljamo o „horizontu događaja“ kada se posmatrač suočava sa onim vidljivim ili nevidljivim, saopštivim ili nesaopštivim.

Sa novovekovnom idejom napretka shvaćenog kao permanentno prekoračenje granice, sa novim tehnologijama kao i delimitacijom prostora i vremena koju donosi globalizacija, dominira dinamički horizont tehničke civilizacije koji paradoksalno dovodi do implozije horizonta. U XXI veku, kada se ideja napretka izjednačava sa neograničenom inovacijom, transgresija postaje permanentna, što ne samo da je promenilo karakter granice i horizonta, već je dovelo do njegovog konačnog ukidanja. Estetika moderne ocrtava jednu novu realnost, a to je život u svetu bez horizonta. Istovremeno sa nezaustavljivim razvojem novih tehnologija, (info, nano, bio, neuro... *tehne*) nameće se neophodnost drugačijeg promišljanja otvorenog i zatvorenog horizonta, kako bi se ocrtala duboka promena ne samo našeg odnosa prema svetu već i samog sveta.

Na jednoj strani, zatvoreni horizont možemo razumeti kao međuzavisnost planetarnih granica koje garantuju funkcionisanje sistema Zemlje, pa samim tim i opstanak života na Zemlji. U ovom slučaju horizont zatvorenosti upućuje na to da ukoliko dođe do ozbiljnog narušavanja ovih granica život na Zemlji može biti nepovratno ugrožen. Sa razvijanjem Gaia teorije koju je sedamdesetih godina formulisao hemičar Džeјms Lavlok (James Lovelock) zajedno sa mikrobiološkinjom Lin Margulis (Lynn Margulis) zatvoreni horizont zadobija drugačije značenje. Gaia

hipoteza pretpostavlja da živi organizmi stupaju u interakciju sa svojim neorganskim okruženjem na Zemlji kako bi formirali sinergetski i samoregulišući, kompleksni sistem, koji pomaže održavanje i obnavljanje uslova za život na planeti. Lavlok ističe manjkavost pretpostavke o jednoj stabilnoj zoni nastanjivosti – onoj koja nije ni previše vrela niti previše hladna – jer se tako previđa mogućnost da planeta koja sadrži život ima tendenciju da modifikuje svoju okolinu kao i klimu, na način koji favorizuje život kao što je to slučaj na Zemlji. Gaia teorija polazi od toga da je od svog nastanka život radio na tome da modifikuje svoje okruženje, to je kompleksan i multidimenzionalni proces koji još uvek izmiče našem razumevanju.

Koncept zatvorenog horizonta upućuje na postojanje jedne kritične zone (Bruno Latour /Latour/), koja – za razliku od statične zone nastanjivosti, kojom se najčešće obuhvata čitava planeta (velika plava lopta) – označava neizvestan status, nejasni obrisi i uznemiravajuću atmosferu. Na taj način se skreće pažnja sa „teritorije“, „zemlje“, „tla“, „domovine“ ili „pejzaža“, a pre svega sa planete Zemlje kao izvora najrazličitijih gotovo neiscrpnih resursa. Kritična zona je zapravo pačvork, heterogenih i diskontinuiranih ne-linearnih događaja koji sačinjavaju jednu kompleksnu mrežu života. Mi prebivamo unutar limitiranog prostora, tanušnog bio-filma, ne većeg od nekoliko kilometara gore i dole od površine Zemlje, iz kojeg ne možemo pobeći. U tom smislu kritična zona je prostor interakcija (hemijskih razmena, geoloških mehanizama – geohemijskih ciklusa, kao i socijalnih procesa) koji nam još uvek umnogome ostaje nepoznat. Zbog toga je kritična zona jedan provizorni model koji nas suočava sa fenomenom života kao tanušnim i fragilnim lejerom, čistom imanencijom, mnoštvom koje nije moguće natkodirati nekim transcendentnim ustrojstvom. Na neki način kritična zona nedvosmisleno potvrđuje da je život moguć samo unutar određenog, zatvorenog horizonta, čiju fragilnost u svojoj antropocentričnoj zaslepljenosti suviše često previđamo.

Na drugoj strani, sa otvorenim horizontom ne postoji krajnja i sveobuhvatna perspektiva, čak i kada bi ona predstavljala zbir svih mogućih perspektiva. Tako je za Ničea, čovek jedina od svih životinja za koju ne postoji nikakav večni horizont i večna perspektiva. Taj otvoreni horizont ocrtan je u završnim scenama Kjubrikove (Stanley Kubrick) *Odiseje 2001*, kada astronaut Dejvid Bouman prelazi „horizont događaja“ i prolazeći kroz prostorno-vremensku crvotočinu (wormhole) ulazi u neku

novu dimenziju. Unutar te dimenzije prostor-vreme se previja u neobičnim pravcima, a on kao u kakvom zoološkom vrtu biva posmatran od entiteta nalik bogovima, stvorenjima od čiste energije i inteligencije, bez oblika i forme. Upravo ovaj Boumanov prelazak „horizonta događaja“ vidljivim čini rastakanje zatvorenog horizonta iz koga će nastati potpuno drugačiji i neverovatni sklopovi. Pre svega to znači napustiti kritičnu zonu, onaj praiskonski mediteranski multiverzum u ime jednog drugačijeg mnoštva, onog čiji je preduslov brisanje mnogih granica, a pre svega one između čoveka i mašine, kako bi se stvorili uslovi za sledeći *flux* inteligencije i svesti.

Proporcija

Takođe, treba imati u vidu i razlikovanje dve vrste horizonta koje pravi astrofizičar i umetnik, Žan-Pjer Limine (Jean-Pierre Luminet). Na jednoj strani on razlikuje relativni horizont kao što je to slučaj sa zemaljskim horizontom koji ima svoje središte u posmatraču i kreće se zajedno s njim. Na drugoj, apsolutni horizont, „horizont događaja“ koji je nezavisan od svakog posmatrača i koji događaje deli u dve kategorije, vidljive i nevidljive, saopštive i nesaopštive. Na neki način i u slučaju zatvorenog kao i kod otvorenog horizonta, posmatrač se suočava sa tim apsolutnim, „horizontom događaja“, kada postaje svestan unutrašnjih granica mašina vidljivosti i režima iskazivosti unutar istorijske formacije kojoj pripada.

„La divina proportione“, suočava posmatrača sa apsolutnim horizontom, istovremeno otvarajući pukotinu između događaja, onaj međuprostor kada se ništa ne događa, čime se stvaraju uslovi za sagledavanje samog toka vremena („long term thinking“) izvan ubrzanog života savremenog čoveka („short term thinking“). Tek izvan hronosa, izvan hronološkog vremena, postaje moguće sagledati ne-linearno ustrojstvo sveta kao mreže događaja čije kompleksno tkanje čovek svojim aktivnostima u svakom trenutku može nepovratno da naruši. Utoliko je mesto posmatrača marginalno, kako bi se na taj način dominantni, davno već normalizovani antropocentrični pogled destabilizovao a homo sapijens preispitao vlastito mesto u svetu. Uvučen u ovu instalaciju, posmatrač prestaje da biva subjekt koji kontemplira beskraj što se otvara sa ocrtavanjem apsolutnog horizonta, već postaje singularnost koja se suočava sa vidljivim i nevidljivim, saopštivim i nesaopštivim. Upravo kada se ništa ne događa i kada se singularnost izmesti izvan fiksne tačke gledišta ona biva u mogućnosti da sagleda svet kao kompleksnu mrežu

i splet bezbrojnih događaja. Samo tako homo sapijens prestaje da bude subjekt kao „merilo svih stvari“ i „tačka svih povezivanja“ već postaje singularnost dakle jedno od mnogih čvorišta sveta kao klastera kompleksnih mreža događaja. Poput fraktala upisanog u „božansku proporciju“ koja prožima samo ustrojstvo sveta, singularnost je tek slabašni blesak unutar fluxa postajanja.

Na drugoj strani, instalacija „La divina proportione“ upravo upućuje koliko događanja ostaje nevidljivo i nesaopštivo, u potpunosti izvan našeg „horizonta događaja“. U tom slučaju horizont homo sapijensa određen je njegovim čulima koja predstavljaju filter koji ne propušta ništa što nije formirano od samih čula. Ovaj konstruktivistički pristup, prema kome nam je svet dostupan samo kao učinak naše interpretativne delatnosti, sa razvojem civilizacije neminovno pretpostavlja upotrebu neke *tehne*. Tako da će ono što se sada čini apstraktno i nepristupačno biti dekodirano kako bi se oni nevidljivi i nesaopštivi događaji učinili vidljivim i saopštivim, na neki za nas još uvek nepoznat način. Utoliko instalacija sa sedam mora – sledeći opasku Artura Klarka (Arthur Clarke) da je „svaku dovoljno naprednu tehnologiju nemoguće razlikovati od magije“ (“any sufficiently advanced technology is indistinguishable from magic”) – zadržava momenat bajkovitog i magijskog. Ne postoji samo jedna perspektiva, niti samo jedan ograničavajući horizont, sa kojeg je moguće sagledati svu kompleksnost multiverzuma, već postoji mnoštvo mogućnosti koje, zahvaljujući nekoj novoj *tehni* pripremaju um za radikalno drugačije perspektive. Možda ćemo tek tada, ulazeći u epohu *novacena*, u kojoj homo sapiens gradi nove i neočekivane sklopove sa inteligentnim mašinama, kako to predviđa Džejms Lavlok, biti u stanju da se približimo onom božanskom. Tek ćemo sa nastankom tih neobičnih sklopova naslutiti svu složenost „božanske proporcije“ koja poput kakve multidimenzionalne rešetke stvara prostor za nastajanje kompleksnih interakcija događaja iz čijih preplitanja nastaje mnoštvo svetova.